

Izvorni naučni članak
UDK 338.124.4(497.6)“2011“

STOTINA JE USPJEH

Da li je stanje u Bosni i Hercegovini toliko "dobro"?

Doc. dr Simeun Vilendečić

Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: U Izvještaju o globalnoj konkurentnosti 2011-2012., koji je Svjetski ekonomski forum nedavno objavio Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi na počasnom stotom mjestu. Po pitanju konkurentnosti u posljednjih šest godina ništa značajnije se nije promijenilo na bolje, sa 88-og BiH je došla na 100-to mjesto. BiH je najgora u regionu. U Izvještaju je prezentovano stanje na osnovu mnoštva elemenata, od kojih bi se neki, prema načinu prikupljanja i izvorima iz kojih su podaci i informacije korišteni mogli dovesti u sumnju. Pema realnijoj ocjeni, stanje u BiH je po većem broju faktora, lošije nego što je prikazano. Ipak, treba imati u vidu da u BiH postoje značajni prirodni, radni i intelektualni resursi za napredak. Potrebno ih je aktivirati. Zbog toga je ovaj rad, u izvjesnom smislu, pokušaj da se prezentuju neke ideje čija bi realizacija mogla poboljšati konkurentnost ove specifično siromašne zemlje.

Abstract: In The Global Competitiveness Report 2011-2012, that World Economic forum recently published, Bosnia and Herzegovina (BiH) is at honorable hundredth place. There were no significant changes for the better in area of competitiveness in past six years, and BiH moved from 88th to 100th place. BiH is the worst in the region. Presented position in the report is based on number of elements, some of which might be questionable due to manner of data collection and sources from which data and information were used. As per more realistic assessment, situation in BiH is, for major number of elements, worse than presented. Still, it should be noted that in BiH there are significant natural, work power and intellectual resources for progress. They need to be activated. Therefore, this work paper, in certain sense, is an effort to present some ideas which is realized could improve competitiveness of this specifically poor country.

**Ako je priroda snažnija od obrazovanja, čovjek ostaje priprost.
Ako je obrazovanje snažnije od prirode, čovjek postaje dobar činovnik.
Ako između prirode i obrazovanja postoji ravnoteža, pojavljuje se
mudrac - Hrestomatija VI, 16.**

Uvod

U Izvještaju o globalnoj konkurentnosti 2011-2012 (Izvještaj), koji je Svjetski ekonomski forum nedavno objavio Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi na počasnom stotom mjestu. To bi se u neku ruku moglo

protumačiti kao uspjeh kada bi se radilo o više stotina zemalja. Izvještaj tretira samo 142 zemlje.

Opšte je poznato, čak i bez dubljih sagledavanja i analiza, da je stanje u BiH loše. Ipak, da li je baš tako? Da li je toliko loše? Ili je lošije nego što je prikazano? Nemamo pretenzija da kritikujemo Izvještaj i njegove nalaze, ali nije suvišno ako se zadržimo na nekim njegovim navodima. Na kraju ćemo izložiti nekoliko prijedloga za razmišljanje o mjerama koje bi mogle da ojačaju slabu konkurentnost koju BiH ima.

U savremenom svijetu čini se da je kompatibilnost nestala. Više se niko i ništa ne dopunjuje. Sve je prešlo u takmičenje. Svako je dovoljan sam sebi samo da drugog nema. Svuda je tako, ne samo u svijetu biznisa. Konkurencija je postala životna stvarnost, čak isključivost. Nestajanjem mnogih prepreka u međunarodnim ekonomskim odnosima, te smanjenjem troškova transporta i komunikacija, sve zemlje i kompanije takmiče se u jednom globalnom tržištu. U današnjoj svjetskoj ekonomiji, koju karakteriše otvorenost, povezanost i integrisanost, konkurentnost ima ključnu ulogu kako u razvijenim zemljama, tako i u zemljama u razvoju. Da li male tranzicione zemlje kakva je i BiH u takvim uslovima imaju mogućnost za razvoj?

Ekonomski, pa i opštedruštveni razvoj, danas se zasniva na znanju, tehnologiji, inovacijama i infrastrukturi. Dakle, na sposobnostima pojedinca i društva u cjelini.

Postoji više definicija pojma konkurentnosti.

Konkurentnost je sposobnost rasta. To je održiv rast produktivnosti vođen kvalitetom poslovanja preduzeća, na koju zajedno utiču makroekonomsko i mikroekonomsko okruženje. Nivo konkurentnosti određuje produktivnost. To je u stvari mjera sposobnosti da se proizvede roba i usluge koristeći postojeće vlastite ljudske, finansijske, prirodne i druge resurse. U knjizi, Konkurentna prednost nacija, objavljenoj 1990, profesor Porter ističe da je korijen konkurentnosti u prirodi okruženja u kome firme djeluju. Njegova poruka je jasna: makroekonomske reforme su bitne ali ne i dovoljne da bi se povećala produktivnost. Važne su i mikroekonomske reforme na nivou preduzeća. Sposobnost firmi da postignu konkurentnu prednost zavisi ne samo od njihove strategije, inovacija i poslovanja, nego i od vanjskih faktora i institucija.

Nije dovoljno samo biti prirodno bogat da bi bio konkurentan. Većina zemalja koje obiluju velikim prirodnim resursima i jeftinom radnom snagom, vremenom postaju sve siromašnije. Najbolji primjer su zemlje Afrike i Latinske Amerike, gdje se jaz između bogatih i siromašnih sve više povećava. Sa druge strane Japan i Južna Koreja, sa oskudnim prirodnim bogatstvom, uspjeli su da u toku posljednjih decenija ostvare najveće stope rasta produktivnosti u svijetu i stvore visoko sposobnu radnu snagu.

U pogledu mjerenja, konkurentnost, ili kompetitivnost zemlje jeste, skup indikatora, politika, institucija i faktora koji određuju nivo

produktivnosti jedne države i uspostavljaju održiv tekući i srednjoročni nivo ekonomskog razvoja.

Svjetski ekonomski forum je proučavao koncept konkurentnosti u posljednje tri decenije, i definisao ga je kao skup institucija, politika i faktora koji određuju nivo produktivnosti jedne zemlje.

Održivi razvoj može se široko definisati kao razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Da bi bili održivi potrebna je sposobnost da se zadovolje ekonomske, socijalne i ekološke potrebe društva. Koncept održivosti, sve više zaokuplja pažnju političara, poslovnih ljudi i javnosti uopšte.

Izveštaj definiše i posmatra konkurentnost kao set institucija, politika i faktora koji određuju nivo produktivnosti zemlje. Sa druge strane, nivo produktivnosti određuje nivo prosperiteta jedne ekonomije, kao i stepen povrata investicija, kao osnovnog faktora rasta. Drugim riječima, ekonomija je konkurentnija, ako ima bržu stopu rasta. Ovako shvaćena konkurentnost podrazumjeva da postoje statičke i dinamičke komponente koncepta: produktivnost u jednoj ekonomiji određuje njenu sposobnost sticanja visokog nivoa prihoda, ali ona je i jedan od osnovnih faktora povrata od investiranja kao osnove ekonomskog rasta.

Da bismo bolje razumjeli zaključke u Izveštaju zadržaćemo se za početak na nekim odrednicama same metodologije koja je korištena u prikupljanju, obradi i prezentaciji rezultata u Izveštaju.

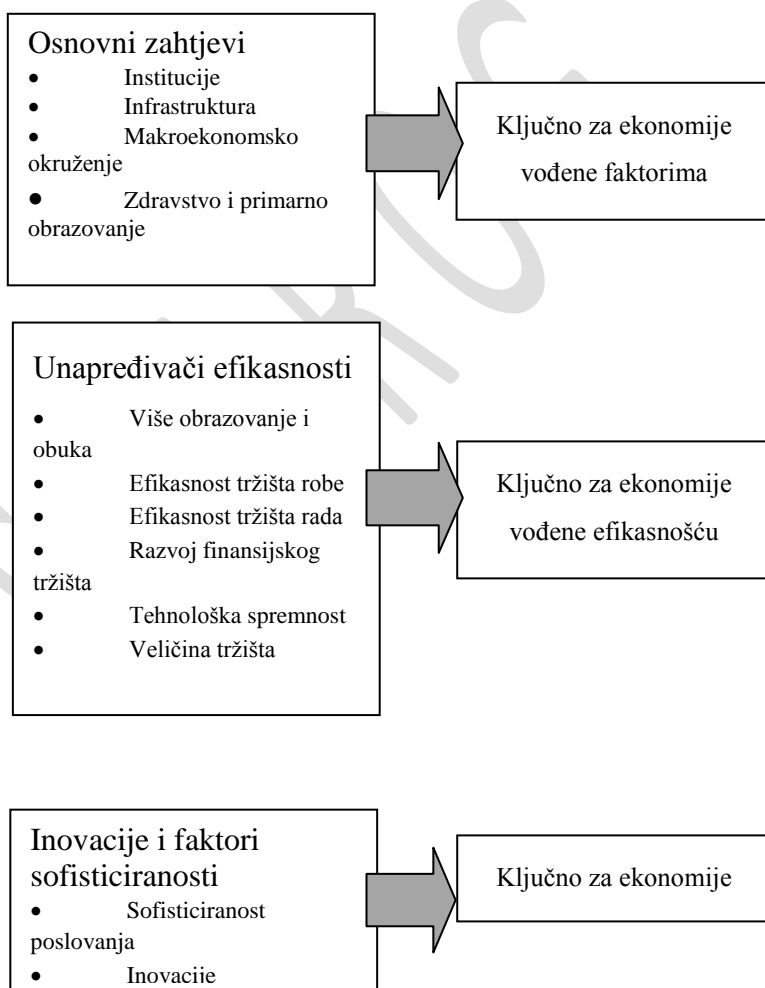
Elementi ocjenjivanja

Svi faktori koje Izveštaj tretira su grupisani u 12 stubova (grupa faktora) konkurentnosti koji su razvrstani u tri grupe prema karakteristikama uticaja koje imaju na ekonomije zemalja. Ocjena je formirana na osnovu 113 kriterija. Izveštaj se većim dijelom bazira na anketi i mišljenju poslovnog svijeta, a samo trećinu u ukupnoj analizi čini statistika, odnosno takozvane tvrde činjenice.

Svaki od pobrojanih faktora predstavlja sintezu više elemenata (koji su opet rezultat više subelemenata) na osnovu kojih je data ocjena o sposobnosti. Praktično, ocjena je data na osnovu šireg sagledavanja stanja u tretiranim ekonomijama, što daje mogućnost za realnije i objektivnije zaključivanje. Ono što bi moglo da se podvede pod izvjesnu sumnju jeste način prikupljanja i izvori iz kojih su podaci i informacije korišteni u Izveštaju. Veliki dio informacija je prikupljen iz zvaničnih podataka državnih institucija, što samo po sebi bi trebalo da znači da je svaka sumnja u tačnost i potpunost suvišna. Partnerska institucija preko koje je prikupljen veliki dio podataka i informacija u BiH je Centar za menadžment i informacione tehnologije Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, što znači da se i u njene aktivnosti i procjene ne bi trebalo sumnjati. Međutim, iskustveno nam govori da postoje elementi za drugačije ocjene, posebno kada se radi o potpunosti podataka i realnosti informacija.

Osnovni podatak o svakoj zemlji, pa i društvu jeste vrijednost njegovog godišnjeg učinka, proizvodnje ili novostvorene vrijednosti. Sintetički se to izražava kroz bruto društveni proizvod (BDP) po stanovniku. Bez obzira na to što su u Izvještaju uzeti podaci zvaničnih institucija, treba napomenuti da je ostao dio sumnje u njihovu validnost. Naime, iako je BDP računat kao i za ostale zemlje, podatak o broju stanovnika u BiH je svakako diskutabilan. Svaka procjena bi se i mogla smatrati validnom bez obzira što je zadnji popis stanovništva vršen prije 20 godina, da nije bilo ratnih posljedica. Naše mišljenje je da je precjenjena i visina BDP i broj stanovnika, ali ćemo za potrebe ovog rada koristiti podatke iz Izvještaja.

12 stubova konkurentosti:

Izvor: The Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, Geneve 2011.

Rang

U izračunavanju globalnog indeksa konkurentnosti Izvještaj tretira 142 zemlje od kojih BiH prema nekoliko osnovnih parametara izgleda:

- broj stanovnika: 3,8 miliona,
- BDP u milijardama dolara: 16,8
- BDP po stanovniku: 4.319 dolara (84 mjesto po visini),
- učešće u svjetskom BDP: 0,04% (96 mjesto po visini),
- mesto po globalnom indeksu konkurentnosti: 100.

Prema veličini zemlje, broju stanovnika i visini društvenog proizvoda, BiH je beznačajan faktor u svjetskim okvirima. To je vrlo lako zaključiti posmatrajući kvantitativne pokazatelje. Da li je situacija nešto drugačija ako se posmatraju elementi koji određuju kvalitet? Pošto je svako poređenje sa velikim i naprednim društvima besmisleno pogledajmo kako prema Izvještaju izgleda situacija nekoliko zemalja u okruženju. Interesantno je, takođe posmatrati kretanje sposobnosti BiH kroz vrijeme od kada se ovakav izvještaj publikuje (2005.).

Rang odabranih zemalja prema Izvještaju o konkurentnosti

zemlja	rang						
	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
BiH	100	102	109	107	106	89	88
Srbija	95	96	93	85	91	87	75
Hrvatska	76	77	72	61	57	51	64
Albanija	78	88	96	108	109	98	100

Izvor: izvještaji o konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma

Ako se posmatra mjesto na ljestvici uspješnosti zemalja od 2005. godine do danas, lako je uočiti da se po pitanju konkurentnosti u BiH u poslednjih šest godina ništa značajnije nije promijenilo na bolje, sa 88-og došla je na 100-to mjesto. BiH je najgora u regionu. Ovo je potpuno suprotno kretanje od Albanije, koja je za posmatrani period napravila napredak došavši sa 100-tog na 78-o mjesto. Čak ni u Hrvatskoj, iako je kandidat za ulazak u Evropsku uniju, stanje razvijenosti društva mjereno konkurentnošću, nije na liniji poboljšanja. Sa 64-og, Hrvatska je spala na 76-to mjesto. Srbija je nazadovala još više, za 20 mjesta.

Prema određenim kriterijima zemlje su razvrstane u tri stepena razvoja:

- prvi stepen, na kome je faktorski uticaj najveći,
- drugi stepen, na kome efikasnost ima najveći uticaj i
- treći stepen, na kome najveći uticaj na ekonomiju imaju inovacije.

Između prvog i drugog te drugog i trećeg stepena postoje prelazne grupe. Sve zemlje su razvrstane u pojedine grupe. U grupi 2 nalazi se 28 ekonomija među kojima i Albanija, BiH i Srbija, a u prelaznoj sa 2 na 3 nalazi se 18 zemalja među kojima su Hrvatska, Estonija i Litvanija.

Prema ovakvoj klasifikaciji BiH se nalazi u fazi kada je njena ekonomija diktirana efikasnošću korištenja faktora razvoja, što znači izvjestan napredak. Međutim, ako se uzme u bzir da je prosječna ocjena svih faktora 3,83, što znači jedva preko pola u skali od 1 do 7, onda je zaključak da je stanje jedva zadovoljavajuće, školski bi se reklo, dovoljan, dva.

Prosječna ocjena svih faktora konkurentnosti odredila je 100-ti rang među 142 zemlje.

Posmatrano po grupama faktora i podfaktora situacija je sljedeća:

Red. br	faktor	rang	ocjena
	osnovni zahtjevi	92	4,25
1.	institucije	109	3,22
2.	infrastruktura	99	3,24
3.	makroekonomsko okruženje	78	4,65
4.	zdravlje i osnovno obrazovanje	58	5,79
	pojačivači efikasnosti	102	3,63
5.	više obrazovanje i osposobljavanje	86	3,91
6.	efikasnost tržišta robe	115	3,81
7.	efikasnost tržišta rada	85	4,15
8.	razvijenost finasijskog tržišta	124	3,27
9.	tehnološka spremnost	73	3,62
10.	veličina tržišta	97	3,03
	faktori inovativnosti	108	3,13
11.	poslovna spremnost	108	3,42
12.	inovativnost	104	2,84

Prema tome od 12 podgrupa faktora BiH se nalazi po sedam elemenata na mjestu preko 100, a samo je prema jednom na mjestu nižem od 71 (polovina od ukupnog broja zemalja). Ocjenu preko 3,5 (pola od najviše, sedmice) ima po osnovu 6 faktora.

Izvjestaj je pokazao da najlošije rezultate BiH ima prema sljedećim kriterijima:

- zaštita prava manjinskih akcionara
- rasipništvo vlasti
- kvalitet puteva

- kreditni rejting zemlje
- procenat obuhvata osnovnim obrazovanjem
- osposobljavanje kadrova
- intenzitet konkurencije na lokalnom tržištu
- saradnja na relaciji poslodavac-zaposleni
- dostupnost finansijskih usluga
- transfer tehnologije i strane direktne investicije
- veličina tržišta
- kontrola domaćih kompanija od strane drugih
- kapaciteti za inovacije

Kako stoje stvari

Od 21 kriterija iz prve grupe faktora: institucije, Bosna i Hercegovina ima najlošije ocjene u:

- zaštiti prava manjinskih akcionara,
- etičkog ponašanja firmi,
- transparentnosti zakona,
- rasipnost državne potrošnje,
- zaštiti prava vlasništva.

Po svakom od ovih kriterija rang je niži od prosječnog, 100, a po svakom je ocjena vrlo loša. Imajući u vidu nekoliko drastičnih slučajeva kršenja prava manjinskih akcionara, kako od strane države, tako i od investicionih fondova, te većinskih akcionara prilikom preuzimanja, češćih slučajeva osnivanja firmi samo radi jednog ili više ilegalnih poslova za kratko vrijeme, mnoštva zakona donesenih po hitnom postupku i čestih izmjena koje se ne mogu ni pratiti, evidentno raskalašnog ponašanja državnih organa i funkcionera, te složenu dugotrajnu i komplikovanu proceduru naplate potraživanja i prenosa vlasništva, ne bi se moglo zaključiti da bi ocjena mogla da bude viša od loše. Iskustva pokazuju da je stanje po ovim kriterijima u BiH lošije nego što Izvještaj prikazuje.

Međutim, zanimljivije je posmatrati faktore prema kojima je BiH ocijenjena preko 3,5. Najbolja ocjena je data za odgovor na pitanje: U kojoj mjeri prijetnje terorizma nameću troškove na poslove u vašoj zemlji (1 - u velikoj mjeri, a 7 - nimalo)? Ocjena od 6,4 i rang 13 su zaista imponozantan uspjeh. Suština je u subjektivnosti odgovora ispitanika, s obzirom da ne postoje pouzdani podaci o posebnim izdvajanjima za ove namjene, iako prijetnje terorizma nisu nepoznate u BiH. Isti je slučaj i sa odgovorima na ostala pitanja vezana za organizovani kriminal, nasilje i slično. Visoke ocjene bi trebale da znače da se za borbu protiv ovih pojava izdvajaju velika sredstva, što i nije loše. To bi trebalo da znači i veću sposobnost države i njenih organa u toj borbi. Ipak, sudeći po broju čestih pljački banaka, carinskih prekršaja, iznosu neplaćenih poreza, nerasvijetljenih ubistava i sl, ne bi se reklo da se ta sredstva efikasno troše.

O ponašanju državnih institucija po pitanju domaćinskog odnosa sa javnim sredstvima navešćemo poslednji objavljeni primjer o izgradnji zgrade za smještaj radnika Uprave za indirektno oporezivanje u Mostaru²⁶, u uslovima postojanja ogromnih površina nekorištenih poslovnih prostora. Koliko i kako se vlasti odnose prema opštem dobru poslednji svjež primjer je gubitak pomoći od skoro 100 miliona evra iz predpristupnih fondova EU, samo zbog nemogućnosti dogovora o projektima u BiH za koje bi sredstva bila korištena. Ili pak podatak da je u Republici Srpskoj od 2005. do 2010. godine povećan broj zaposlenih u javnom sektoru za 20,79%, dok je u istom periodu broj radnika u privredi smanjen za čak 13,85%. A najbolji primjer rasipničkog ponašanja države je činjenica da su plate u javnom sektoru dvostruko veće u odnosu na plate u realnom sektoru i da je rast produktivnosti sporiji od rasta plata.

Prema faktorima svrstanim u drugi stub - infrastruktura, BiH je po opštoj ocjeni kvaliteta transporta, telefonije i energije skoro na začelju, 140-to od 142 mjesta. Stanje je nešto bolje ako se posmatra samo broj fiksnih telefonskih linija na 100 stanovnika po čemu je BiH na 45-om mjestu. Interesantno je ovdje dodati da je samo u poslednjih deset godina u infrastrukturu izdvajano svake godine od 0,5 do 1,5 milijardi KM i to samo iz inokredita. Ovako visoka ulaganja su razumljiva, jer je stanje bilo vrlo loše. Međutim, prema ovim pokazateljima nije dobro ni sada, pa se može zaključiti da ulaganja nisu bila efikasna, ili su spora ili nedovoljna. A možda je dio sredstava samo formalno unesen u ovu kategoriju? Povezano sa pokazateljem o stepenu kriminala i korupcije, može se zaključiti da je bilo i takvih slučajeva.

Makroekonomsko okruženje u BiH je ocijenjeno nešto bolje od prosječnog ranga (92-go mjesto) ali sa relativno visokom ocjenom, 4,25. Prema inflaciji BiH je među prvim zemljama sa niskom stopom od 2,1%. Čak je po kriteriju razlike između kamatnih stopa na tipične kredite i depozite BiH bolja od svih zemalja koje ovdje posmatramo. Ta razlika od 4,7% je ipak visoka u odnosu na zemlje evrozona. Prema nivou domaće štednje BiH je na 108-om mjestu, a po kreditnom rejtingu na 109-om. Ovo bi bio dovoljan razlog za izvjesno zadovoljstvo da stvari u realnosti ne stoje drugačije.

U okviru četvrtog stuba Izvještaj tretira osam faktora za ocjenu zdravstvenog stanja naroda i dva za ocjenu sistema osnovnog obrazovanja. Prema tim faktorima BiH ne stoji toliko loše, samo po dva (učestalot tuberkuloze i obuhvat osnovnim obrazovanjem) faktora se nalazi ispod polovine ljestvice (72-go i 110-to mjesto). Prema oboljenjima od malarije i side, te prema očekivanom životnom vijeku i kvalitetu osnovnog obrazovanja situacija je nešto bolja. Međutim, za BiH je karakteristično vrlo loše psihičko stanje naroda. Ratne strahote, potom visoka

---

²⁶ Uprava za indirektno oporezivanje BiH zaključila je 16.9.2011. ugovor sa mostarskom kompanijom MIP o izgradnji objekta, vrijednosti 3.453.804,37 KM, u regionalnom centru Mostar.

nezaposlenost, posebno mladih ljudi, velika prezaduženost stanovništva, visok nivo siromaštva, te osjećaj neizvjesnosti i beznađa, stvorili su stanje vrlo teških uslova života prosječnog građanina. U kakvom se stanju nalazi prosječan građanin može se sagledati i preko tema koje se u medijima obrađuju. Prema zastupljenosti ovih tema može se zaključiti da običnog čovjeka u BiH najviše zanimaju senzacije sa negativnim nabojem.

Loše zdravstveno stanje se naročito ogleda kroz veliki broj samoubistava, visoku potrošnju sedativa, nezadovoljstvo opštim stanjem u zemlji, malom procentu izlaska na izbore, vrlo visokim nivoom mita i korupcije, visokim brojem nezaposlenih osoba i dugim periodom traženja posla, visokom potrošnjom alkoholnih pića i punim kafanama i slično. U BiH ljudi više nemaju snage ni za proteste kao oblik izražavanja nezadovoljstva. Ljudi kao da se mire sa zlom sudbinom. Takvo stanje sigurno ne znači svijetlu budućnost. Ako bi se i ovi faktori uzeli za ocjenjivanje, BiH bi sigurno bila na nižem mjestu od 100-og.

U petom stubu je ocjenjivano 8 faktora, od kojih su dva kvantitativno izražena (stopa obuhvata srednjim i visokim obrazovanjem, a ostalih šest je ocjenjivano kao kvalitet sistema obrazovanja i upravljanja u školama. Jedan od vrlo značajnih kriterija u tome vrednovan je na osnovu odgovora ispitanika kroz pitanje: u kojoj mjeri obrazovni sistem zadovoljava potrebe konkurentnosti ekonomije? U Izvještaju je data relativno visoka ocjena, 3,6 od 7 mogućih i po ovom se BiH nalazi na 73-em mjestu. Ako se pogleda broj i struktura nezaposlenih koji se nalaze na zvaničnim evidencijama, ne bi se mogao izvesti zaključak da imamo sistem koji zadovoljava stvarne potrebe privrede. Naime, od oko 530.000 nezaposlenih na evidenciji, skoro trećina ima završenu srednju, višu ili visoku školu. Obrazuju se kadrovi za kvalifikacije koje nisu potrebne privrednim subjektima.

Efikasnost tržišta robe je ocjenjivana po 16 faktora i po tome je BiH na 115-om mjestu. Zanimljivo je primjetiti da je po iznosu obaveza koje se u BiH plaćaju na profite od 23% BiH dobila solidnu ocjenu od 5,2. Istina je da je porez na dobit u BiH među najnižim u svijetu (10%), ali je istina da firme u BiH imaju mnoštvo nameta razne vrste koji se teško mogu i kvantifikovati. Radi se o raznim taksama i drugim nametima koje kao opterećenje firme plaćaju na svim nivoima vlasti i u skoro svim državnim ustanovama. Prema nekim analizama u BiH se plaća preko 140 različitih nameta. Ako se tome doda i činjenica da dobar dio firmi iskazuje veći profit od realnog, radi podjele dividendi jer je porez na dobit nizak, onda se sasvim sigurno može posumnjati u ocjenu iz Izvještaja. Prema intenzitetu konkurencije, dominaciji nekoliko grupa i efikasnosti antimonopolske politike na lokalnom tržištu, BiH se nalazi pri samom dnu ljestvice. Dakle, imamo veliku monopolizaciju na strani ponude i potpunu zapostavljenost potrošača na strani tražnje.

Efikasnost tržišta rada cijenjena je na osnovu devet faktora, a najbolji rezultat je postignut po pitanju regulisanja zapošljavanja i

otpuštanja radnika prema kome je BiH na 29. mjestu sa ocjenom 4,5. Ipak, sudeći prema iskustvu, situacija je nešto drugačija. Suština problema nije u regulativi nego u provođenju regulative. U privatnom sektoru i zapošljavanje i otpuštanje sa posla zavisi isključivo od poslodavca, bez obzira na propise. U javnom sektoru sve zavisi od vladajuće politike, odnosno stranke na vlasti. Donošenje propisa iz ove oblasti, ali i njihovo provođenje, isključivo zavisi od političke opcije. Oglasi i konkursi se podese tako da se prima ciljana osoba, a ako to ne ide onda se oglas poništi. Tu je konkurencija kao metod izbora najboljeg, praktično svedena na nulu. Uvjerljiv dokaz postojanju dubokih deformacija na ovom tržištu pruža i činjenica da se po saradnji zaposlenih radnika i njihovih poslodavaca BiH nalazi na 128., a po odlivu mozgova na 126. mjestu.

Osim po zdravlju bankarskog sistema i zaštiti prava povjerilaca BiH je po grupi faktora koji govore o razvijenosti finansijskog tržišta, na vrlo niskom nivou. Bankarski sektor je ocijenjen sa 4,2 ali sa rangom od 122. Zahvaljujući sistemu valutnog odbora (i pored svih njegovih negativnosti) i sistemu osiguranja depozita u bankama, ovaj sektor je i pored udara koje trpi, u dobrom stanju. Možda čak zaslužuje i bolju ocjenu. Firme u BiH imaju veliku dostupnost kreditima kod banaka, naravno pod uslovom da su kreditno sposobne. Ono na šta se privrednici žale jeste složena i komplikovana procedura koju banke propisuju. Što se tiče tržišta hartija od vrijednosti u BiH je ova oblast regulisana. Čak je do maja 2007. bilo naznaka da bi se ovo tržište moglo razvijati i po dubini i po obimu. Potom je, što zbog posljedica krize u svijetu, što zbog nepromišljenih poteza državnih organa, naglo izgubljeno povjerenje u investiranje u hartije od vrijednosti. Zaštita prava povjerilaca je u Izvještaju precijenjena, imajući u vidu mnoštvo i dužinu vođenja sporova, broj blokiranih računa i firmi²⁷, vrlo male mogućnosti efikasne naplate instrumenata obezbjeđenja plaćanja (recimo mjenica koja se praktično i ne može naplatiti), te vrlo izraženu nelikvidnost svih pravnih lica.

Prema grupi faktora koji određuju tehnološku sposobnost najveću vrijednost ima pokazatelj broja korisnika interneta (52 na 100 stanovnika), prema kome je BiH na 44-om mjestu, dok je prema ostalim kriterijima (dostupnost najnovijih tehnoloških rješenja, mogućnosti primjene tih rješenja u domaćim firmama, transfer tehnologije preko stranih investicija) na nižim mjestima od 100-og. Mnoge firme u BiH imaju certifikate o kvalitetu, kao dokaz da su ispunjeni standardi prema najnovijim tehnološkim rješenjima, ali se ovaj podatak ne može uzeti kao pouzdan, jer su više formalne, nego suštinske prirode. Ocjena veličine tržišta je data na osnovu BDP, izvoza i uvoza, prema kome je BiH na 97. mjestu. U poređenju sa drugim zemljama, to je i razumljivo.

Poslovna sofisticiranost je mjerena po 9 elemenata koji se odnose na snabdijevanje, razvijenost klastera, marketing u firmama, prema kojima

---

²⁷ Prema podacima CB BiH u BiH blokirano je više od 50.000 računa u 30.000 firmi.

je stanje vrlo loše (ispod 100. mjesta). Interesantno je da je prema posljednjem, devetom faktoru – spremnost za prenos nadležnosti na podređene u firmi, BiH na 58-om mjestu sa relativno visokom ocjenom 3,8. Ako se pogleda stvarnost, ne bi se tako zaključilo. Veliki broj firmi u BiH ima vrlo skromnu organizaciju u kojoj je vlasnik firme najčešće i menadžer i nosilac većine odluka. Čak je firma poznata više po imenu vlasnika nego po svom zvaničnom imenu. U takvim uslovima ne bi se moglo zaključiti da postoji velika spremnost za prenos nadležnosti.

Dvanaesti, posljednji stub se odnosi na inovacije. Prema sedam faktora koji se ovdje vrednuju, a koji se odnose na korištenje licenci, istraživanje i razvoj, BiH zauzima 104. mjesto. S obzirom na to kakve su mogućnosti i koliko se u BiH izdvaja za ove namjene, te kako se firme i državni organi i institucije nemarno prema tome odnose, ovakav rang je i više nego dobar.

Dugovi svuda

Živjeti se može i od ličnog i od tuđeg rada. Posuđivanje je normalna pojava, čak i jedan od faktora razvoja. Tačno, ali pod kontrolom. Ne može se vječno živjeti na tuđi račun. Danas je to, nažalost postalo pravilo u cijelom svijetu. A tek u BiH! Ovdje su prezaduženi i država i firme i domaćinstva. Zadržaćemo se na dugu države.

Najbolji pokazatelji za takvu tvrdnju su visina deficita budžeta i visina obaveza prema povjeriocima (stranim i domaćim). Problem prezaduženosti se uslošnjava činjenicom da je u BiH visoka zaduženost i stanovništva i firmi, o čemu se može posebno pisati.

Osvrnućemo se na kriterij opšteg budžetskog salda, prema kome je u Izvještaju BiH zauzela 82 mjesto sa deficitom od 4,3% i opšteg državnog duga (prema kome je na 59. mjestu). Nema sumnje da su podaci prezentovani u Izvještaju korektno uzeti iz raspoloživih izvora zvanične statistike. Ono u šta se može posumnjati, ili okarakterisati kao diskutabilno, jesu podaci koje zvanične institucije u BiH publikuju.

U BiH postoji više vlasti i budžeta, te nepoznat broj fondova, zavoda i drugih javnih institucija, agencija i raznih korisnika budžetskih sredstava. Postoji budžet institucija BiH, dva entitetska, 10 kantonalnih, jedan budžet distrikta, 142 opštinska budžeta, preko 20 fondova, veći broj javnih preduzeća itd. Većina od njih je u deficitu. To najblje dokazuje podatak da se svake godine javlja razlika između izvještaja o izvršenju budžeta i nalaza revizije javnog sektora. Niko pouzdano nije u stanju da utvrdi visinu tog deficita, ali se sa visokim stepenom sigurnosti može pretpostaviti da se radi o najmanje dvostrukom iznosu. Samo do sada objavljeni nalazi revizija javnog sektora ukazuju da se radi o mnogo većem deficitu budžeta i javnih fondova nego što se zvanično prikazuju²⁸. Naše je mišljenje da je deficit državnih budžeta duplo veći od objavljenih.

²⁸ Prema izvještajima službi za reviziju javnog sektora u BiH za 2010. godinu samo budžet institucija BiH i entitetski budžeti ne iskazuju deficite od najmanje 10%

Što se tiče javnog duga tu je situacija još teža. Prije svega mora se istaći da prema Izvještaju javni dug predstavlja: sve obaveze po kamatama i zajmovima prema svim povjeriocima sada ili ubuduće²⁹. Podaci zvaničnih institucija BiH (ministarstva, agencije i Centralna banka) objavljuju jedino zaduženost sektora vlade prema inostranim kreditorima, ali ne i ukupnu zaduženost koja podrazumijeva sva dugovanja prema stranim i domaćim povjeriocima, uvećana za kamate.

Javni dug, kao zbir svih dugovanja vlade na svim nivoima vlasti u BiH, je praktično neutvrđena kategorija. Podaci o javnom dugu BiH nisu potpuni. Na dan 31.12.2010. godine javni spoljni dug je iznosio 6.249 milijardi KM, preko 20% više nego na kraju prethodne godine. U tekućoj godini trend rasta zaduženja se nastavlja. Pored visine duga posebno zabrinjava namjena utroška sredstava. Najveći dio novog zaduženja troši se za podmirenje javnih rashoda. A još veći problem je mogućnost otplate duga. Otplata u 2014. godini bi trebala da iznosi preko jedne četvrtine zbira budžeta entiteta i zajedničkih institucija.

Pored toga postoje i značajni iznosi kredita u proceduri. Na dan 1. septembra 2011. godine neangažovani krediti BiH iznosili su 1,95 milijardi KM, a po osnovu troškova neangažovanih kredita za period od 1. januara do 1. septembra BiH je platila 2,1 miliona KM, dok je u toku 2010. godine u te svrhe plaćeno 3,8 miliona KM. Situacija bi mogla da bude i teža ako bi se nastavio trend pada BDP, kako neki analitičari predviđaju.

O iznosu javnog duga BiH evidencije i procjene imaju i MMF i Svjetska banka. MMF pored spoljnog duga države uzima u obzir i privatni dug prema inostranstvu (preduzeća i banka)³⁰ koga procjenjuje na 30,8% BDP u 2009-oj i 33% u 2010-oj godini.

Spoljni javni dug BiH prema procjeni MMF

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
BDP	8,3	9,5	8,0	4,8	1,0	8,7	4

Izvor: IMF, Country Report No. 10/101

Dok za stanje spoljne zaduženosti postoje podaci koji se mogu prihvatiti sa velikim stepenom pouzdanosti, za stanje opšte ili ukupne javne zaduženosti ne postoje relevantni pokazatelji, zbog toga što unutrašnja zaduženost države nije dobijala potrebnu pažnju same države, odnosno vlasti u toj državi. Ako se posmatraju podaci Ministarstva

jednogodišnjeg budžeta, a prema izjavi glavnog revizora Republike Srpske ukupni deficit budžeta RS i javnih fondova za 2010. veći od milijardu konvertibilnih maraka (više od 500 miliona evra), a to je jedna osmina BDP.

²⁹ Strana 13 Izvještaja.

³⁰ IMF, Country Report No. 10/101, April 2010.

finansija i trezora BiH, uočava se velika potcjenjenost iznosa unutrašnjeg duga³¹ svih vlasti u BiH. Ukupan unutrašnji dug se procjenjuje na tri milijarde KM, od čega:

- opšte obaveze 189 miliona,
- stara devizna štednja 1.749 miliona i
- ratna potraživanja 1.100 miliona.

Posmatrajući ove kategorije i iznose može se zaključiti da su unutrašnje obaveze države potcjenjene zbog toga što:

- nije izvršena analitička procjena ratne štete koja se smatra najvećom stavkom,
- nije završena kompletna verifikacija potraživanja po osnovu stare devizne štednje,
- nisu uzete u obzir obaveze države po osnovu dugovanja za neisplaćene penzije,
- nije usklađena evidencija obaveza države prema dobavljačima po osnovu robe i usluga,
- nisu uzete u obzir obaveze po obveznicama opština i entiteta,
- nisu uzete u obzir obaveze vlade prema bankama u BiH.

Procjeni ratne štete u BiH se nikad nije ozbiljno pristupilo. Rudimentarnu ocjenu šteta na materijalnim sredstvima moguće je i procjeniti, ali je vrlo teško izraziti nematerijalnu štetu. Vjerovatno je to i bio osnovni razlog što su ministarstva finansija entiteta prihvatila da je to ukupan iznos od zaokruženo 1,1 milijardu KM. Prema podacima o uništenim objektima, potrošenim zalihama robe, te broju invalida i stepenu invaliditeta, može se zaključiti da je unutrašnji dug po ovom osnovu mnogo veći.

U tekućoj godini sa sve izraženijim zahtjevima za veću državnu potrošnju, a istovremeno sve manjim prilivima u državne budžete, u BiH je postalo popularno novo zaduživanje na domaćem tržištu. Ne postoji mogućnost saznanja ukupnog iznosa, ali se često mogu čuti informacije o odlukama o kreditnom zaduženju ili o izdavanju kratkoročnih ili dugoročnih dužničkih hartija opština, entiteta i državih fondova. Procjenjuje se da je stepen zaduženosti samo po ovom osnovu u BiH oko 15% BDP.

Što se tiče stare devizne štednje prvi podaci³² govore o iznosu od oko 3,2 milijarde KM, što je skoro dvostruko više od zvanično objavljene obaveze. Ako se svemu tome dodaju neisplaćene penzije, plate, obaveze

---

³¹ Prema postojećim zakonskim rješenjima komponente unutarnjeg duga su: zamrznuti depoziti u stranim valutama, potraživanja za nadoknadu ratne štete, zaostale obaveze vezane za domaću potrošnju, obaveze na ime kredita komercijalnim bankama, potraživanja od vlada koja su rezultat privatizacije preduzeća u državnom vlasništvu, potraživanja od vlada kao rezultat izdavanja privatizacionih vaučera i ostala potraživanja.

³² Autor ovih radova je učestvovao u timu za procjenu ove obaveze 1998.

prema dobavljačima i stalno rastuće obaveze po osnovu emisija obveznica opština, navode na zaključak da bi unutrašnji dug vlasti u BiH mogao biti mnogo veći od javnog spoljnog duga³³. Treba dodati da za obaveze za restituciju, kao posebnu kategoriju unutrašnjeg državnog duga u BiH ne postoje bilo kakve evidencije, pa čak ni procjene.

Kada se postojećem zvanično objavljenom iznosu spoljnog duga doda iznos potencijalnih obaveza, dobija se da je spoljna javna zaduženost BiH preko 40% BDP, što sa obavezama privatnog sektora dostiže 4/5 BDP. U bilo kojoj varijanti procjene unutrašnjeg duga, ne može se dobiti niže učešće od jedne trećine ukupnog duga, iz čega slijedi da je ukupan javni dug veći od BDP. Naša je procjena da je javni dug u BiH, osim ratne štete i restitucije, veći od 120% godišnjeg BDP. Ovakav stepen zaduženosti ne daje razloga za veću zabrinutost sam po sebi³⁴, ali je njegov mogući produkt dobar razlog za hitno zaustavljanje rasta državnog duga po svim osnovama³⁵. Uz to treba dodati da je potrebno studiozno prići rješavanju problema unutrašnjeg duga.

Pored namjene trošenja dobijenih sredstava i visine javnog duga BiH, problem je i njegova dinamika. Sam spoljni dug raste mnogo brže nego BDP. Ako se tome doda i brz rast duga države iz domaćih izvora nije teško zaključiti da se BiH približava Grčkoj koja je praktično bankrotirala³⁶. Dužnička kriza sve više pogađa i razvijene i nerazvijene zemlje, tako da ne preostaje ništa drugo nego da se provedu bolni rezovi na konsolidaciji državnih finansija. Ne može se nastaviti sa prebacivanjem tolikih dugova na buduće generacije. To nije odgovorno ni ekonomski, ni politički, ni etički. Daljnje zaduženje postaje opasno jer se isto uglavnom koristi za neproizvodne svrhe (ulaganja koja ne donose nove vrijednosti iz kojih bi se dug mogao vraćati), što može dovesti do dužničke krize. Potrebno je smanjivati apetite javne potrošnje na svim nivoima i svim mjestima, prije nego posezati za kreditiranjem ili prodajom imovine.

---

³³ Prema procjeni Ministarstva finansija RS (Informacija o dugu RS sa stanjem na dan 31.12.2008. ukupan unutrašnji dug RS iznosi 1,8 mlrd KM. Ako se ovo uzme kao jedna trećina dobija se da je ukupan unutrašnji dug BiH 5,4 milijarde KM.

³⁴ Veći broj zemalja u EU ima toliki ili veći stepen zaduženosti (Italija, Grčka) pa i velike i razvijene svjetske ekonomije, (SAD će u tekućoj godini dostići zvaničnu zaduženost od preko 100% BDP, Japan preko 200%).

³⁵ Bankrot države je stanje kada ona više ne može da izmiruje svoje obaveze, prije svega dugove. To je poslednja faza krize, kada ugrožena zemlja, bilo zbog posljedica rata (slučaj Njemačke 1945.), ili pogrešne ekonomske politike (Argentina ili Rusija krajem devedesitih godina prošlog vijeka) nije u stanju da vraća uzete kredite, niti da pronade novog kreditora na svjetskom tržištu, čak i uz spremnost da plaća veće, ekstra, kamate. Takva država objavljuje da više ne može da isplaćuje penzije i plate. Javne usluge postaju sve više nekvalitetne i dolazi do socijalnih nemira. Bankrot države rezultira ogromnom nezaposlenošću i radikalnim smanjenjem kupovne moći stanovništva. Bankrot države je potpuno realna kategorija.

³⁶ Na vrhu liste zemalja s najrizičnijim državnim obveznicama nalazi se Venecuela s 58,4% rizika od bankrota, na drugom mjestu je Grčka sa 53%, dok Hrvatska ima rizik od 20,5%, prema najnovijem izvještaju agencije CMA.

BiH nema mogućnost za izdavanje obveznica koje bi mogle da se prodaju na ino tržištu, a i da ima veliko je pitanje kako bi ta emisija uspjela, s obzirom na rejting koji zemlja ima. Agencija³⁷ Moody's Investors Service je u januaru 2010. godine potvrdila BiH kreditni rejting 'B2' sa stabilnim izgledom, koji je potom izmjenjen u negativni. Ovo praktično znači da se radi o zemlji sa špekulativnom kreditnom sposobnošću i visokim kreditnim rizikom.

Ovakav rejting, koji se zadržava još od 2006. godine, rezultirao iz činjenice da BiH ima:

- velike političke i nacionalne tenzije koje stvaranje novih vrijednosti,
- vrlo slabu ekonomiju,
- vrlo rizično okruženje,
- nedovoljnu institucionalnu snagu države,
- nedovoljnu finansijsku snagu vlasti,
- slab politički autoritet vlasti,
- visok nivo osjetljivosti na rizike i
- loše izgleda za promjenu stanja na bolje.

Aktuelni rejting BiH

	Moody's Investors Service	Standard & Poor's
Rejting	B2 / negativni izgledi	B+ / negativni izgledi
Datum	16. 5. 2011.	28. 7. 2011.
Aktivnost	Izgled izmijenjen	Izgled izmijenjen

Loše stanje se po mnogo čemu čak i pogoršava, što je dovelo do toga da je međunarodna agencija Standard & Poor's u julu ove godine, izmjenila ocjenu izgleda perspektive sa stabilnog na negativan, zadržavši rejting na „B+“. Isti kreditni rejting dala je i agencija Moody's Investors Service. Da situacija bude još ozbiljnija nedavno je najstarija bonitetska kuća na svijetu Dun&Bradstreet potvrdila da je BiH i dalje područje sa vrlo visokim rizikom ulaganja³⁸. Prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine (CBBiH), priliv direktnih inostranih ulaganja u 2010. godini je iznosio 339,7 miliona KM, odnosno 1,4% BDP-a, što je na približno istom nivou kao i u 2009. U tekućoj godini ovaj iznos je manji od 100 miliona, što upućuje na činjenicu da je, bez obzira na posljedice krize, BiH izgubila svako povjerenje investitora³⁹.

³⁷ www.cbbh.ba

³⁸ Prema ocjeni globalne bonitetske agencije "Standard & Poor's", samo Grčka, koja se nalazi na ivici bankrota, i Bjelorusija imaju lošiji kreditni rejting od BiH u Evropi, dok agencija "Moody's" iza nas stavlja i Moldaviju.

³⁹ Ukupno stanje direktnih ulaganja na kraju 2010. godine iznosilo je 9,54 milijarde KM, a najveći iznos se i dalje odnosi na Austriju (1,88 milijardi KM) i Srbiju (1,72 milijardi KM).

U izvještaju revizije rejtinga se navodi da je i pored ostvarenih gubitaka, bankarski sektor stabilan, jer se banke nalaze u stranom vlasništvu, a tražnja za kreditima je mala. Takvo stanje je dobrim dijelom posljedica već dostignute visoke zaduženosti stanovništva i firmi kao i pad privrednih aktivnosti.

Prema ocjeni revizora u BiH je vrlo visok politički rizik što su potvrdili i posljednji događaji oko nemogućnosti formiranja vlasti ni godinu dana nakon izbora. Rizik je utoliko veći, jer se radi o formiranju vlasti koje su nemoćne da bilo šta pokrenu u realnom sektoru. Praktično ni sa tom vlašću ni bez nje nema velikih izgleda za poboljšanje stanja.

Posmatrajući trend sve veće ovisnosti BH ekonomije od inostranih ulaganja i zaduženja, moglo bi se zaključiti da BH ekonomija poslije faze „bečarske“⁴⁰ ekonomije ulazi u fazu „narko“ ekonomije. Najgora faza bi mogla da bude ako bi to prešlo u fazu bečarske narko ekonomije. Naime, u prvoj fazi tranzicije, u vrijeme privatizacije, rasprodana je državna imovina, dakle, izvršena je preraspodjela ranije stvorenih vrijednosti. Sljedeća faza, umjesto da je bila faza stvaranja novih vrijednosti u novim, kapitalističkim uslovima, je i dalje zadržala navike iz prethodne: samo je preraspodjeljivano i trošeno što je ranije stvoreno. U takvim uslovima vlast nije imala izbora, nego da bi zadržala poziciju, pribjegli su zaduživanju. Ekonomija BiH praktično je ušla u fazu kada bez stranih investicija ne bi mogla da opstane, a država u fazu, kada bez zaduživanja ne bi mogla da podmiruje javne rashode. U stvari, BiH je kao i sve male zemlje u tranziciji podlegla klasičnoj bolesti vlasti. Sve dok postoji prostora i mogućnosti za zaduživanje i dok se ima šta prodati nema stuktturnih promjena i nema motiva za štednju. A vrijeme življenja iznad mogućnosti je prošlo, čak i za bogate, a ne samo za siromašne, kakva je BiH.

Najveći problemi

Izvještaj je dao listu od 15 najproblematičnijih prepreka za obavljanje poslovne aktivnosti od kojih su u BiH najizraženiji:

- pristup finansiranju,
- poreske stope,
- birokratska neefikasnost,
- korupcija⁴¹,
- poreska regulativa,
- nestabilnost vlasti,
- neadekvatno infrastrukturno snabdijevanje.

---

⁴⁰ U narodnom žargonu bečar je osoba koja živi od tuđeg rada ili nasljedene imovine (rada svojih predaka) koju rasprodaje i troši na tekuća uživanja.

⁴¹ Ako se ranije procjene Svjetske banke da se 3% BDP prosječno godišnje u svijetu troši na korupciju, uzmu kao polazna kategorija i ako se ima u vidu da je po stepenu korumpiranosti društva BiH vrlo visoko rangirana, može se zaključiti da se svake godine u BiH potroši milijarda KM na korupciju što je ravno trećini iznosa svih doprinosa za socijalno osiguranje ili desetini svih javnih prihoda u BiH.

Bez sumnje da su nabrojane velike prepreke za donošenje odluke o otpočinjanju, a potom i uspješnom razvoju poslovne aktivnosti u BiH, ali bi se moglo diskutovati o njihovom redosljedu, ako je to uopšte i važno. Sve pomenute prepreke su toliko izražene da se poslovni čovjek u njima potpuno izgubi, te da nije ni važno sa kojom se prvo sukobljava. Ipak, poznajući domaću praksu najveća prepreka uspješnom i legalno uspostavljenom biznisu je birokratska korupcija⁴², a najveća prepreka za nove razvojne mogućnosti je loš sistem obrazovanja.

Svjetska banka je radila procjenu izdvajanja sredstava za korupciju i ocijenila da se prosječno u svijetu godišnje za direktnu korupciju izdvaja 3% BDP. Pošto BiH na listi korupcije kotira visoko, znači da se za ove namjene troši i više od 3%. Prema tome bi se moglo zaključiti da je u BiH za posljednjih 5 godina na ime korupcije potrošeno preko 5 milijardi KM, što je više od polovine ukupnog javnog spoljnog duga. To je, naravno samo procjena, jer se bliži podaci ne mogu utvrditi, ali se pouzdano može reći da se radi o vrlo visokim iznosima. U BiH se više ni zaposlenje ne može dobiti bez plaćanja. Umjesto da se plaća za rad, prvo mora da se plati da bi se stekla pozicija za rad. Uloge su se potpuno obrnule, ne plaća se za rad nego se plaća da bi se radilo.

Koliko je u BiH značajan faktor konkurentnosti vrlo lako se može zaključiti, bez dubljih istraživanja i analiza, iz sredstava javnog informisanja. Informativne emisije i novinski članci su prepuni izvještaja o održanim neuspješnim sastancima političkih lidera i foruma, pa i zvaničnih institucija vlasti, na kojima se uspjeh mjeri po tome koliko je ko jači u nacionalnim, a ne u racionalnim razlozima i argumentima. Nacio je nadvladao sve, pa i racio. U BiH se više ni o čemu ne može dogovoriti. U stvari, imamo tri BiH. Jednu čini najveći dio stanovništva koji je mahom nezaposlen i beznadežan, drugu čine vladajuće i političke elite koje su daleko od realnosti jer su zaslijepljene pogrešnim viđenjem stvari i isključivom potrebom opstanka na vlasti. Treća BiH je najmanja. Nju čini mala grupa seljaka, omladine i intelektualaca koja realno postavlja stvari i pokušava da upozori na potrebu promjena, ali bez ikakve snage i uticaja. Najveća je prva, a najjača druga BiH. Takvo stanje je produkt korupcije i takvo stanje se održava na korupciji.

U BiH kao i u većini malih tranzicionih zemalja politička aritmetika je nadvladala ekonomsku računicu. Naravno da je u osnovi te aritmetike bila računica svjetskih moćnika i domaće političke elite. To je osnovni razlog zašto je BiH na stotom mjestu.

Šta da se radi?

Svuda se piše i priča da je na djelu svjetska kriza. Nazivaju je raznim imenima: finansijska, ekonomska, politička, socijalna. U stvari čovječanstvo je u krizi. Danas u krizi nije svijet nego vladavina kapitala i

---

⁴² Ovo potvrđuje i podatak iz Izvještaja Svjetske banke, prema kome se BiH po lakoći poslovanja od 183 zemlje nalazi na 125-om mjestu, uglavnom zbog birokratije i korupcije.

njegova demokratija, odnosno tiranija. Kapital je postao tiranin. Današnji kapitalizam generiše ekstremnu neravnotežu bogatstva širom svijeta koja sve više rezultira socijalnim haosom. Jaz između bogatih i siromašnih raste na svim nivoima, kao potencijalni uzrok novih vidova nestabilnosti. Od 142 zemlje u Izvještaju razlika između najbogatije (BDP po stanovniku po metodu kupovne moći) i najsiromašnije zemlje je 604 puta⁴³.

Kada je u decembru 1930. godine postalo jasno da se SAD nalaze u ozbiljnoj recesiji, Džon Majnard Kejns⁴⁴ je, pokušavajući da objasni uzroke takvog stanja, govorio: "Imamo problem sa paljenjem". Bio je to poziv državi da pogura ekonomiju da upali. Trebalo je urediti finansijski sistem (alanser) za paljenje mašine. Kejns je bio konzervativan i smatrao je da kapitalizam treba pomoć države i da će uspjeti da se izvuče iz teškoća u koje je zapao, a dobar dio intelektualaca je smatrao da je kapitalizam propao i da treba uvesti centralizovanu plansku ekonomiju.

Danas je situacija mnogo jasnija. Danas je očito da je u kvaru ne samo ekonomska mašina. Pokvarena je ljudska stvarnost. Nejednakost u raspodjeli danas je toliko izražena da postaje realna opasnost za opstanak. Najgora činjenica u takvom sistemu jeste što je profit vlasništvo manjine (moćnih i bogatih)⁴⁵, a rizik pada na većinu (nemoćnih i siromašnih). Ogromni privatni dobiti se stvaraju kao rezultat opšteg javnog gubitka, što znači da se dobit privatizuje a gubici socijalizuju. Slično stanje je bilo i neposredno pred Drugi svjetski rat, s tim što je danas mala vjerovatnoća izbivanja ratnog sukoba svjetskih razmjera.

Ekonomska i uopšte društvena kretanja u svijetu posljednjih decenija pokazuju da je socijalistički sistem propao, a da kapitalistički propada. Socijalizam je kao sistem propao krajem dvadesetog vijeka. Kapitalizam kao sistem vladavine kapitala je na izdisaju početkom ovog vijeka. Svijetu treba potpuno nova mašina. Stanje u kome se nalazi čovječanstvo danas pokazuje da nikakva paljenja i guranja ne pomažu dotrajalim i rasturenim mašinama. Potrebne su promjene u svemu odbacujući postojeće sisteme u nepovrat. Svijet je u krizi hiperprodukcije na jednoj strani i ogromnog siromaštva, na drugoj strani. Stare terapije kao što su štednja ili podsticanje potrošnje više ne važe. Potrebni su novi

---

⁴³ Prije samo četiri godine ova razlika je bila 117 puta.

⁴⁴ John Maynard Keynes, baron Keynes od Tiltona ([5. jun 1883.](#) - [21. april 1946.](#)) je bio [engleski ekonomista](#) čije su radikalne ideje imale ogroman uticaj na modernu ekonomiju i političku teoriju. Bio je zagovarač politike državnog intervencionizma, po kojoj bi vlada mogla koristiti fiskalne i monetarne mjere da bi ciljano ublažila efekte ekonomske recesije, depresije i eksplozija. Mnogi ga smatraju osnivačem moderne [makroekonomije](#).

Za primjer navedimo da je prvi čovjek banke Lehman Brothers, Ričard Fuld, u godini koja je prethodila bankrotstvu ove velike finansijske institucije primio zaradu od skoro 500 miliona dolara.

lijekovi. Jedini lijek sada je preraspodjela svjetske produkcije i bogatstva. Možda bi se taj novi sistem mogao nazvati radnički kapitalizam. Možda bi to mogao da bude neki novi sistem u kome bi kapital i rad bili ravnopravni. Sve je moguće osim da ostane onako kako je do sada bilo.

Isto važi i za BiH u kojoj bi se, prije tog generalnog prestrojavanja, moglo raditi na ublažavanju posljedica krize i poboljšanju konkurentnosti. Riječ je o mjerama kojima bi se izbjegli domaći uzroci lošeg ekonomsko-socijalnog stanja. U BiH je sve u krizi. Najveći uticaj na konkurentnost BiH ima kriza vlade, politička i nacionalna kriza, kriza sistema vrijednosti i moralna kriza, zatim kriza obrazovanja i kriza porodice. To znači da za loše stanje uzroke ne treba tražiti samo u neefikasnom sistemu vladavine.

U BiH posljednjih nekoliko godina stalno:

raste	pada
- nezaposlenost	produktivnost
- cijene	kupovna moć stanovništva
- broj zaposlenih i plate u javnom sektoru	broj zaposlenih
- deficiti - svuda	strana ulaganja
- zaduženost	likvidnost firmi
- broj firmi u blokadi	broj kamiona na putevima
- broj zatvorenih firmi	broj novootvorenih firmi
- broj duševnih bolesnika	natalitet
- broj siromašnih i nezadovoljnih	zadovoljstvo naroda
- broj penzionera	radna sposobnost nacije

BiH je u poslijeratnom periodu propustila četiri povoljne šanse za poboljšanje svoje konkurentnosti i stanja uopšte:

- visok poslijeratni entuzijazam građana koji nije organizovano usmjeren na saniranje posljedica katastrofe i napredak,
- poslijeratne donacije koje su dobrim dijelom nenamjenski korištene,
- veliko povećanje javnih prihoda nakon uvođenja PDV-a 2006. i
- velike prilive od privatizacije državnog kapitala, naročito poslije 2006. godine.

Najveći dio sredstava dobijenih po ovim osnovama nije korišten na način koji bi mogao povećati nivo konkurentnosti BiH.

Zbog toga bi za poboljšanje konkurentnosti BiH, sve materijalne i nematerijalne resurse trebalo usmjeriti prvenstveno u:

- poljoprivredu,
- obrazovanje,
- infrastrukturu i
- razbijanje korupcije i birokratije.

Strateški gledano, BiH mora graditi društvo znanja kao jedino mogući put za dugoročno održiv prosperitet građana. Podizanje

konkurentnosti se mora temeljiti na povećanju ulaganja u poljoprivredu, obrazovanje i ključne elemente infrastrukture, uz snažan udarac korupciji i birokratiji. Naravno, podršku ovome treba da pruža efikasna i jeftina javna uprava koja neće kočiti potrebne promjene.

Međutim, takva ulaganja donose uspjeh samo na dugoročnom planu. Ništa se ne može postići brzo i bezbolno.

Za BiH je važno da se donese nekoliko hitnih mjera koje bi dale brže rezultate, a time i poboljšale njenu konkurentnost. Radi se o mjerama koje su vrlo bolne i teške, ali bez kojih će stanje u BiH biti još teže. Sve one su zasnovane na potrebi radikalnih promjena okruženja za poslovne aktivnosti, a time i za mogućnosti uspješnog razvoja. Mnoge od njih nisu po mjeri vladajuće političke opcije, a dobar dio nema ni lako uočljivu ekonomsku podlogu. Radi se o promjenama koje bi trebale dovesti do drugačijeg, za biznis povoljnijeg političkog, ekonomskog i obrazovnog ambijenta u BiH. U uslovima opšte krize, država mora da preduzme oštrije i značajnije mjere. Zbog toga bi za poboljšanje stanja u BiH (prvenstveno smanjenja nezaposlenosti), bilo dobro mjerama početi sa promjenama.

U oblasti državne uprave:

1. Ukinuti svaki oblik plaćanja političkog rada poslanika i funkcionera čime bi političko djelovanje (političarenje) prestalo da bude najprivlačnije zanimanje u BiH;

2. Zamrznuti broj zaposlenih u javnim institucijama i državnim organima na sadašnjem nivou i obustaviti zapošljavanje za sljedećih pet godina kako bi se broj zaposlenih prirodno i humano smanjivao;

3. Uvesti sistem plaćanja rada u javnim službama zavisnim od kretanja plata u realnom sektoru;

4. Ukinuti stavku budžetska rezerva, osim za slučajeve elementarnih nepogoda;

U oblasti finasijske discipline:

1. Uvesti gornju granicu zaduživanja države u skladu sa rastom ekonomije, kao ustavnu kategoriju;

2. Preduzeti sve mjere naplate javnih prihoda uključujući i prinudnu naplatu, a potom otpisati sva nenaplativa potraživanja budžeta po osnovu javnih prihoda;

3. Proglasiti krivičnim djelom prekoračenje budžetskog ograničenja;

4. Zakonom uvesti institut ličnog bankrotstva da bi se ograničilo besomučno zaduživanje građana;

5. Donijeti zakon o plaćanju između pravnih lica da bi se onemogućilo neodgovorno ponašanje dužnika;

6. Provesti jednu ili više multilateralnih kompenzacija;

7. Obustaviti svaki oblik zaduživanja države osim za direktne proizvodne namjene.

U oblasti poreskog sistema:

1. Znatno smanjiti ili ukinuti porez na plate;

2. Ukinuti porez na imovinu za egzistencijalne potrebe, a za ostalu značajno povećati porez;
3. Uvesti poseban porez na nekorištenu imovinu u visini od 20%, tako da se nakon pet godina, ako se porez ne plaća, nekorištena imovina može oduzeti i dati na korištenje nezaposlenim ili mladim osobama koje će je namjenski koristiti;
4. Ukinuti PDV na proizvode koje služe za egzistencijalne potrebe;
5. Zakonom definisati sistem naplate PDV po entitetima BiH;
6. Ukinuti postojeći sistem fiskalnih kasa i uvesti sistem koji će davati isključivo poreske efekte;
7. Uvesti poseban porez za zdravlje naroda u visini od 100% na proizvode koji štete zdravlju: alkohol, duvan, gazirani sokovi, plastične vrećice, reklame, preparati za mršavljenja, debljanja i razna uljepšavanja, bijeli šećer i brašno koje nije od cijelog zrna, hemijske proizvode (osim za higijenu), mobilni telefon, nakit i sve luksuzne proizvode.

U oblasti stimulisanja prioriteta:

1. Izdvajati najmanje 10% godišnjeg budžeta na svim nivoima vlasti za direktna ulaganja u poljoprivredu;
2. Sva prikupljena sredstva po osnovu poreza za zdravlje usmjeriti u obrazovanje i vaspitanje, te zaštitu fizičkog, moralnog i duhovnog zdravlja naroda;
3. Uvesti 100% subvencioniranje proizvodnje prehrambenih proizvoda organskog porijekla;
4. Posebno stimulirati preduzeća koja uvedu sistem "besplatnog rukovođenja i upravljanja", čime će se pospješiti gradnja firme, a ne vlasnika.

U oblasti obrazovanja:

1. Ukinuti sistem obrazovanja po Bolonji, a uvesti sistem koji će obrazovati ljude kao subjekte, a ne kao objekte, odnosno koji će imati za cilj kvalitet, a ne masovnost obrazovanja;
2. Obrazovni sistem osloboditi predmeta zvučnog naziva, a beskorisnog znanja, a uvesti predmete iz oblasti koje razvijaju i štite ličnost, kao što su ekologija, homeopatija, joga, ajurveda, higijena života i sl;
3. Uvesti testiranje profesora prije početka svake školske godine;
4. Uvesti godišnje testove za ocjenu kvaliteta školskih ustanova i redovno objavljivati rezultate;
5. Uvesti obavezno srednje obrazovanje.

U oblasti ekonomskog i pravnog sistema:

1. Uvesti kaznu doživotnog besplatnog rada za slučajeve korupcije, a za teže slučajeve i smrtnu kaznu;
2. Obustaviti sve neproizvodne investicije;
3. Organizovati javne radove na projektima opštedruštvenog značaja;
4. Prekinuti proces privatizacije državne svojine koja se bazira na prirodnim bogatstvima;

5. Proglasiti izvod iz matične knjige rođenih i izvod iz registra firmi javnim i svima dostupnim dokumentom koji se nikome ne bi dostavljali;
6. Uvesti odgovornost ličnom imovinom za loše poslovanje ili propast privatnih firmi;
7. Ukinuti sistem beneficiranog radnog staža osim u rudniku i na poslovima izuzetno štetnim po zdravlje radnika;
8. U izvještaje o poslovanju kompanija uvesti pored finansijskih i obavezne pokazatelje o ekološkoj i socijalnoj komponenti (broj novozaposlenih, broj novorođenih, socijalno i zdravstveno stanje radnika, stepen obrazovanosti, nivo uticaja na okolinu i sl.).

Posebna aktivnost, prije svega političkih lidera i vladajuće elite, treba da bude svakodnevno djelovanje riječima i postupcima na hitnoj zamjeni mjesta u značaju između nacinalnog i racionalnog.

Najhitnije aktivnosti su nažalost i najteže. One se u sadašnjem BiH ambijentu ne mogu definisati jasno i provesti lako, ali su toliko postale akutne da će i onako nizak nivo konkurentnosti BiH biti još niži, ako se ne provedu. U BiH je metastazična korupcija zamijenila ratoborni nacionalizam. Zato je prije svega potrebno u svakodnevnom djelovanju svih građana i lidera u BiH zamijeniti mjesta u značaju između nacinalnog i racionalnog. Ukoliko se ne bude djelovalo u tom pravcu u BiH će se desiti ekonocid.

Prema svemu iznesenom može se zaključiti da je u BiH vrlo teško ekonomsko i socijalno stanje, a time i slaba konkurentnost. Ipak, treba imati u vidu da u BiH postoje značajni prirodni, radni i intelektualni resursi za napredak. Potrebno ih je aktivirati. Potrebno je samo energiju pravilno usmjeriti, a ne rasipati.

Najznačajniji neiskorišteni potencijali za poboljšanje konkurentnosti BiH su:

1. poljoprivredne površine čine polovinu ukupne površine BiH, od čega obradive 1.589.000 ha, a oranice 1.020.000 ha, vrlo pogodne za proizvodnju zdrave hrane,
2. nepoznata, ali velika površina obradivog, ali ne neobrađenog zemljišta,
3. vrlo povoljni klimatski uslovi za proizvodnju hrane organskog porijekla,
4. hidropotencijal koncentriran na 8 rječnih baza, dužine 9.012 km,
5. po hidropotencijalu BiH zauzima osmo mjesto u Evropi, teoretski hidropotencijal iznosi 8.000 MW (prema nekim procjenama i preko 13.000 MW), dok tehnički potencijal iznosi 6.800 MW, a ekonomski 5.800 MW, od čega se koristi manje od dvije petine,
6. veliki potencijali za iskorištavanje energije iz obnovljivih izvora, poput energije dobijene iz vjetera, solarne energije, energije biomase i geotermalne energije (prema posljednjim istraživanjima domaćih i inostranih eksperata, potencijal BiH ima koeficijent iskoristivosti veći za 30% od prosjeka EU, i najveći potencijal na Balkanu),

7. značajne rezerve uglja, oko 6 milijardi tona, uz vrlo nizak stepen istraženosti,
8. šume i šumska zemljišta rasprostiru se na površini od oko 2,709.800 ha, što čini 53% površine BiH, sa mogućom sječom od 7 miliona metara kubnih godišnje,
9. neprocjenjivi potencijali za razvoj svih vidova turizma, posebno seoskog, vjerskog i sportskog,
10. 2.597.000 radno sposobnog stanovništva,
11. od 530 hiljada nezaposlenih dvije trećine ima neku kvalifikaciju,
12. veliki broj mladih, sposobnih, nadprosječno obrazovanih ljudi svake godine napušta zemlju jer nema mogućnosti zaposlenja,
13. visok stepen socijalne izdržljivosti, odnosno nizak nivo zahtjevnosti većine građana.

Sigurno je da su u svjetskim razmjerama ovo vrlo skromni kapaciteti, ali je isto tako sigurno da su njihove mogućnosti za BiH neprocjenjive ako se pravilno budu koristile.

Literatura

1. Agencija za statistiku BiH, BiH u brojkama, Sarajevo, 2010.
2. Agencija za statistiku BiH, Statistički poslovni registar, Saopštenje broj 1 od 26.9.2011. Sarajevo, 2011.
3. Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, Sarajevo, 2010.
4. IMF, Country Report No. 10/101.
5. MIT centar, Izvještaj o konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2006-2007., Sarajevo, 2007.
6. Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Ekonomika poljoprivredno-prehrambene proizvodnje i mjere agrarne politike u Federaciji BiH, Sarajevo, 2008.
7. Studija energetskog sektora BiH, ESSBIH, Sarajevo, 2008.
8. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2011-2012., Geneve, 2011.
9. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2010-2011., Geneve, 2010.
10. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2009-2010., Geneve, 2009.
11. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2008-2009., Geneve, 2008.
12. www.trezorbih.gov.ba
13. www.ecb.int
14. www.ebrd.com
15. www.imf.org